

**ГОДИНА
СТУДИЈА
ФИЛОЛОГИЈЕ
У КРАГУЈЕВЦУ**

1996–2021

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са XIII научног скупа младих филолога Србије, одржаног
10. априла 2021. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
Година XIII / Књ. 2

Издавач

Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу

Уређивачки одбор

Проф. др Милош Ковачевић, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Драган Бошковић, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Владимир Поломац, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Никола Бубања, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Јелена Петковић, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Биљана Влашковић Илић, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Проф. др Анђелка Пејовић, Филолошки факултет, Београд
Проф. др Ала Татаренко, Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко“, Лавов, Украјина
Проф. др Миланка Бабић, Филозофски факултет, Универзитет у Источном Сарајеву, Босна и Херцеговина
Проф. др Михај Радан, Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
Проф. др Димка Савова, Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Проф. др Душан Маринковић, Филозофски факултет Свеучилишта у Загребу, Хрватска
Проф. др Персида Лазаревић ди Ђакомо, Универзитет „Г. д Анунцио“, Пескара, Италија

Одговорни уредници

Проф. др Маја Анђелковић
Проф. др Мирјана Секулић

Рецензенти

Проф. др Славица Гароња Радованац
Проф. др Снежана Милосављевић Милић
Проф. др Томислав Павловић
Проф. др Маја Анђелковић
Проф. др Душан Живковић
Проф. др Часлав Николић
Проф. др Биљана Влашковић Илић
Проф. др Јелена Арсенијевић Митрић
Проф. др Данијела Јањић
Доц. др Јелена Младеновић
Проф. др Мирјана Бојанић Ђирковић
Проф. др Јасмина Теодоровић
Проф. др Марија Лојаница
Доц. др Анка Ристић
Доц. др Ана Живковић
Доц. др Јелица Вељовић
Доц. др Милена Нешић Павковић
Доц. др Саша Радовановић
Др Светлана Рајичић Перић

Секретар уредништва

Светлана Стевановић

Зборник радова са XIII научног скупа младих филолога Србије,
одржаног 10. априла 2021.
на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Година XIII / Књ. 2

Крагујевац, 2022.

О ДВЕ КЊИГЕ ЗБОРНИКА СА XIII НАУЧНОГ СКУПА МЛАДИХ ФИЛОЛОГА СРБИЈЕ

И 2021. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу одржан је научни скуп младих филолога Србије. Био је то већ XIII скуп младих филолога, овога пута одржан 10. априла 2021. године. Због пандемије вируса корона, ово је други пут заредом да се скуп не одржава уживо, него онлајн путем. Надамо се да је ово последњи скуп младих филолога који се одржава на овај начин, и да ће већ следећи, XIV, бити одржан уживо, како је одржано и првих једанаест скупова. И овај скуп младих филолога имао је исту тему као и свих једанаест претходних: *Савремена проучавања језика и књижевности*.

На XIII научном скупу младих филолога Србије учествовало је 97 младих филолога са 95 пријављених и поднесених реферата. Од тога је на лингвистичком делу скупа, делу посвећеном савременом проучавању језика, било 45 учесника са 43 реферата, док су у књижевном делу – у делу посвећеном савременим проучавањима књижевности – била 52 учесника са исто толико поднесених реферата. Скуп је радио у преподневним и поподневним секцијама. На лингвистичком делу скупа биле су четири секције, две преподневне (са по 11 реферата) и две поподневне (са 11 и 10 реферата), док је рад на књижевном делу скупа био организован у пет секција: две преподневне (са 11 и 10 реферата) и три поподневне (две са по 10, а једна са 11 реферата).

Учесници лингвистичког дела скупа били су са 11 научних институција из Србије и Пољске, и то: Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу (20 учесника); Филолошког факултета Универзитета у Београду (7 учесника); Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду (7 учесника); Филозофског факултета Универзитета у Нишу (3 учесника); Пољопривредног факултета у Крушевцу Универзитета у Нишу (1 учесник); Филозофског факултета Универзитета у Приштини, са седиштем у Косовској Митровици (1 учесник); Института за српску културу Приштина/Лепосавић (1 учесник); Филолошког факултета Јагелонског универзитета у Кракову (1 учесник); Филолошког факултета Универзитета у Лођу (1 учесник); Института за српски језик САНУ (2 учесника) и Балканолошког института САНУ (1 учесник).

Учесници књижевног дела скупа били су са девет научних институција, из Србије и Аустрије, и то: Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу (14 учесника); Филолошког факултета Универзитета у Београду (18 учесника); Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду (13 учесника); Филозофског факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици (2 учесника); Института за српску културу Приштина/Лепосавић (1 учесник); Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис” из Чачка (1 учесник); Института за књижевност и уметност из Београда (1 учесник); Славистичког института Универзитета из Беча (1 учесник) и Центра за културу „Вук Караџић” из Лознице (1 учесник).

Учесници и њихови реферати били су, што се много лакше разазнаје по рефератима из језичког дела скупа, из различитих филолошких научних области: србистике, англистике, полонистике, русистике, романистике, германистике, хиспанистике, италијанистике и опште лингвистике.

Велики број поднесених језичких и књижевних реферата условио је да се реферати штампају у два тематски спецификована зборника: у првоме су окупљени реферати који припадају области савременог проучавања језика, док се у другоме штампају на скупу презентовани радови што припадају области савременог проучавања књижевности. Будући да се сваки рад уврштен у зборник рецензира, нормално је да сви на скупу поднесени реферати нису уврштени у зборник. То је онима чији су и реферати уврштени и онима чији реферати нису задовољили критеријуме рецензента подстрек да на наредним скуповима буду бољи: првима да се одмере у односу на резултате постигнуте у претходној години, другима да завреде да им радови буду и штампани.

Будући да је општа тема скупа доста широка, готово да нема ниједне језичке или књижевне области којој није посвећен неки од радова у зборнику. Не само што радови покривају готово све области лингвистичке и књижевне науке, него они показују методолошко богатство у анализи различитих тема. Лако је уочити велики број традиционалних и модерних методолошких приступа у различитим језичким и књижевним (под)дисциплинама који су примењени у радовима оба двокњижја. Тако су радови младих филолога што их доноси двокњижје зборника са XIII научног скупа младих филолога показали да младалачка жеља за науком и њеним изазовима представља добар мотив за научно усавршавање и напредак. Колико ће млади истраживачи представљени радовима у овим двама зборницима научно напредовати за само годину дана, добар показатељ биће њихово учешће и прилози на наредном XIV научној скупу младих филолога Србије, на који их позивамо желећи им добродошлицу.

Крагујевац, 27. 2. 2022. год.

Уредници

О ДРУГОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ СА ТРИНАЕСТОГ СКУПА МЛАДИХ ФИЛОЛОГА

Већ тринаест година узастопно Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу пружа прилику младим истраживачима, што по годинама што по свом научном стажу, да своја разматрања изложе на научном скупу, а потом да их публикују у референтном зборнику. Такође, у складу са већ дугом традицијом, другу књигу зборника *Савремена проучавања језика и књижевности* чине радови књижевно-антрополошког дела скупа, и то они који су презентовани на Тринаестом научном скупу младих филолога.

Усаглашавајући реализацију скупа са актуелном епидемиолошком ситуацијом, уз помоћ платформе Google Meet, скуп је одржан 10. априла 2021. године. Учествовало је 48 излагача из Србије и 2 излагача из иностранства са Универзитета у Бечу – Славистичког института Факултета за филологију и студије културе. Достављена су укупно 42 рада, од којих објављујемо 39 позитивно рецензираних.

Нови вид сусрета – онај измештен у онлајн сферу, већ показује привикнутост истраживача на виртуелну стварност, у којој је, очито, могуће испољити своје научне резултате, али и чути ону другу страну – која указује како на вредност рада, тако и на одређене пропусте која су последица махом научноистраживачког неискуства. Они који су имали мудрости да чују сугестије, учинили су своје радове бољима, ушли у нове рукавце истраживања, начинили искорак из своје самодовољности којој је понајмање место у науци.

Већ садржај зборника јасно указује на чињеницу да је истраживачки корпус био веома разнолик, и да су изнова била актуелна преиспитивања културолошких образаца. У фокусу су биле неколике подобласти медијевистике и фолклористике, потом проблеми времена и простора, аутора и интертекстуалности, тематско-сигејних оквира и функционалности одређених фигура, те чудесног укрштаја стваралачких принципа. Већи број радова указује на тенденцију сагледавања познатих дела из нове или пак неубичајене теоријске перспективе, што је донело како извесне позитивне резултате тако и закључке да књижевна дела нису стварана ради теорије, и да се не могу и не смеју насилно стављати у теоријске оквири зарад „иновативности”.

Ауторима честитамо на смелости да искажу резултате својих истраживања, без обзира на несавршености својствене онима који су тек закорачили у свет науке. Колико се ми трудили да им укажемо на почетничке грешке, на сузбијање умишљаја да је тумачење веће од књижевног дела, и колико се они буду трудили да превазиђу себе – толико ће бити истинских помака у науци, у сагледавању света и човека.

Крагујевац, март 2022.

Проф. др Маја Анђелковић

САДРЖАЈ

О ДВЕ КЊИГЕ ЗБОРНИКА СА XIII НАУЧНОГ
СКУПА МЛАДИХ ФИЛОЛОГА СРБИЈЕ

О ДРУГОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА *САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И
КЊИЖЕВНОСТИ* СА ТРИНАЕСТОГ СКУПА МЛАДИХ ФИЛОЛОГА

Александра В. Чебашек

СТАРОЗАВЕТНА КЊИГА О ЈОВУ ПРЕМА АПОКРИФНОМ
СПИСУ ЖИТИЈЕ И ПОДВИЗИ ПРАВЕДНОГ ЈОВА / 13

Исидора Ана Д. Стамболић

ПРИКАЗИ ПАКЛА У СРПСКИМ СРЕДЊОВЕКОВНИМ АПОКРИФИМА / 29

Сара Р. Јекић

ОПИСИ БИТАКА У ЖИТИЈУ КРАЉА МИЛУТИНА
АРХИЕПИСКОПА ДАНИЛА ДРУГОГ / 39

Ђорђе Д. Лазаревић

ХЕРЕТИЗМИ КАО МОДЕЛ СТРУКТУРЕ ИКОСА НА ЈУТРЕЊУ
У СЛУЖБИ СВЕТОМ ПАТРИЈАРХУ ЈЕФРЕМУ / 51

Младен В. Спјанић

„ГОРОМ ПЕВАМ ГОРА ОДЈЕКУЈЕ”: АНАЛИЗА
ФОЛКЛОРНЕ ТЕРЕНСКЕ ЗБИРКЕ ИЗ УЖИЦА / 57

Наташа Д. Капић

ЖЕНА У ДЕЛУ О НАШИМ НАРОДНИМ ТКАНИНАМА
И РУКОТВОРИНАМА САВКЕ СУБОТИЋ / 85

Верка Г. Карић

ЖЕНА У РОМАНУ РОСАРИО МАКАЗЕ ХОРХЕА ФРАНКА / 93

Катјарина С. Лазич

ПРЕИСПИТИВАЊЕ ПОЈМА ЖЕНСТВЕНОСТИ У
ДЕЛИМА ОРКАНСКИ ВИСОВИ И ЏЕЈН ЕЈР / 107

Милица Р. Софинкић

SEMPER IDEM ЂОРЂА ЛЕБОВИЋА. ДОДИР
ОПШТЕГ И ПОЈЕДИНАЧНОГ / 123

Милица А. Кандић

КАМЕНИТИ ПЕЈЗАЖИ У ПЕСНИШТВУ ЛАЗЕ КОСТИЋА / 133

Зорица Н. Младеновић

ПРОБЛЕМ АУТОРА У МЕМОРОМАНУ АЛЕКСАНДРА ПЕТРОВА / 147

Емилија А. Појовић

ИДЕНТИТЕТ УМЕТНИКА У РОМАНИМА ЦИНК ДАВИДА АЛБАХАРИЈА
И МУЗЕЈ БЕЗУВЈЕТНЕ ПРЕДАЈЕ ДУБРАВКЕ УТРЕШИЋ / 159

Марија М. Шљукић

ПРОСТОР И ВРЕМЕ КАО ДОМИНАНТНИ ПРИНЦИП
ПСИХОЛОШКЕ КАРАКТЕРИЗАЦИЈЕ ЛИКОВА У
БЕОГРАДСКИМ ПРИЧАМА ИВЕ АНДРИЋА / 173

Јелена И. Маринков

ПРОСТОРИ СМРТИ У ПОЕЗИЈИ ВЛАДИСЛАВА ПЕТКОВИЋА ДИСА / 185

Таџјана Н. Кличковић

КРУЖНО НАСУПРОТ ЛИНЕАРНОМ: КАТЕГОРИЈА ВРЕМЕНА У РОМАНУ
ПОСЛЕДЊА ЉУБАВ У ЦАРИГРАДУ МИЛОРАДА ПАВИЋА / 199

Урош М. Ристић

ВАРОШ ЗЛИХ ВОЛШЕБНИКА: ТЕМАТСКО-МОТИВСКИ ЕЛЕМЕНТИ
ПОЕТСКЕ ВИЗИЈЕ ВАСЕЉЕНЕ СТАНИСЛАВА ВИНАВЕРА / 207

Милош Б. Пржић

ОСВРТИ НА СЛОВЕНСКИ БАЛКАН У ИТАЛИЈАНСКОЈ
РЕНЕСАНСНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ / 219

Нина В. Стокић

ПУТЕВИМА ПЕКИЋЕВОГ ЧУДА / 229

Нашаша М. Кесеровић

ПИСМО КАО ЗНАК И ЗНАЧЕЊЕ У РОМАНИМА МИХАЛА АЈВАЗА / 239

Јована Д. Костић

ОГЛЕДАЛНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА, ЖЕЉА И ЈЕЗИК У
ТЕОРИЈИ Ж. ЛАКАНА: РОМАН ПОРТРЕТ УМЕТНИКА
У МЛАДОСТИ ЏЕЈМСА ЏОЈСА / 251

Никола З. Пеулић

ИКОНА ПРОЗИРНОСТИ У РОМАНУ О ЛОНДОНУ
МИЛОША ЦРЊАНСКОГ / 261

Лидија В. Петровић

УТИЦАЈ ХЕРАКЛИТОВЕ ФИЛОЗОФИЈЕ НА ЗБИРКУ ПЕСАМА
ВАТРА И НИШТА БРАНКА МИЉКОВИЋА / 269

Теодора С. Илић

УТИЦАЈ МИЛТОНОВОГ СОТОНЕ НА КАРАКТЕРИЗАЦИЈУ
ПУЛМЕНОВИХ СОТОНСКИХ ЛИКОВА / 277

Нашаша Д. Мирковић

УТИЦАЈ КЊИЖЕВНОГ СТВАРАЛАШТВА БИТ ГЕНЕРАЦИЈЕ
НА МУЗИКУ ШЕЗДЕСЕТИХ ГОДИНА / 289

Тијана М. Кофривица

И ВЕЛИКА ОПОЈНА ВИЗИЈА РАТА ЈЕ ПРОШЛА КРОЗ ЊЕГА:
САМОУБИСТВО У РОМАНУ КРИЛА СТАНИСЛАВА КРАКОВА / 299

Марјана Н. Калинић

ПРОБЛЕМ ДРАМСКОГ СУКОБА У ДРАМИ БАНОВИЋ
СТРАХИЊА БОРИСЛАВА МИХАЈЛОВИЋА МИХИЗА / 309

Невена И. Лукинић

ЧИТАЊЕ ДРАМЕ ГОДО ЈЕ ДОШАО МИОДРАГА БУЛАТОВИЋА
КРОЗ ПРИЗМУ „МИТА О СИЗИФУ” АЛБЕРА КАМИЈА / 323

Ана З. Хубер

ОСОБЕНОСТИ МЕКСИЧКОГ И ШПАНСКОГ ПИКАРА
НА ПРИМЕРУ РОМАНА ПЕРИКИЉО САРНИЈЕНТО
И ЖИВОТ ЛАЗАРЧИЋА СА ТОРМЕСА / 335

Марија И. Слобода

ЗЕМУНСКА ПОЗНАНСТВА С БРАНКОМ РАДИЧЕВИЋЕМ ИЗ 1849.
ГОДИНЕ: ЈАКОВ ИГЊАТОВИЋ И ЈОВАН ЂОРЂЕВИЋ / 345

Урош З. Бурковић

ТРОСТРУКИ УКРШТАЈ: ЛАЗА КОСТИЋ, РЕБЕКА
ВЕСТ И СТАНИСЛАВ ВИНАВЕР / 357

Младен З. Ђуричић

ПОЕЗИЈА ЛАЗЕ КОСТИЋА У КРИТИЧКОЈ
РЕЦЕПЦИЈИ ЗОРАНА МИШИЋА / 369

Ана Д. Козић

ЗОНА ЗАМФИРОВА: КА ЕРОТОЛОШКОМ ЧИТАЊУ / 377

Сара Ж. Маџин

ИНТЕРТЕКСТУАЛНЕ РЕЛАЦИЈЕ И ПОИМАЊЕ СЕЋАЊА И
ЗАБОРАВА У АМАРКОРДУ ЗОРАНА ЖИВКОВИЋА / 389

Маријана Б. Шојковић

ПСИХОАНАЛИТИЧКИ ПРИСТУП У КАРАКТЕРИЗАЦИЈИ ЛИКА ВУЈКЕ
БЕЛОШЕВЕ ИЗ ИСТОИМЕНЕ ПРИПОВЕТКЕ ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА / 401

Кашарина Н. Фуришула

ЦРВЕНИ ПЕТАО ЛЕТИ ПРЕМА НЕБУ МИОДРАГА БУЛАТОВИЋА
КРОЗ ВИЗУРУ АНАТОМИЈЕ КРИТИКЕ НОРТРОПА ФРАЈА / 411

Нина М. Пешировић

БЕРГСОНОВА ТЕОРИЈА ФЛУКСА У АНДРИЋЕВИМ ПРИПОВЕТКАМА
„ЈЕЛЕНА, ЖЕНА КОЈЕ НЕМА” И „ЛЕТОВАЊЕ НА ЈУГУ” / 425

Гордана З. Божићевић

ПОСТМОДЕРНО ИСПИТИВАЊЕ МОГУЋНОСТИ ПРИПОВЕДАЊА:
ДВОСТРУКА ИГРА СОФИ КАЛ И ЛЕВИЈАТАН ПОЛА ОСТЕРА / 439

Драгана М. Јовановић

ЕЛЕМЕНТИ ПОЕТИКЕ „МЛАДЕ СРПСКЕ ПРОЗЕ” У
РАНИМ ДЕЛИМА СВЕТИСЛАВА БАСАРЕ / 453

Бојана С. Лубарда

(Р)ЕВОЛУЦИЈА ЈЕДНОГ КЊИЖЕВНОГ ЖАНРА ИЛИ КАКО ЈЕ
РУМЕНА БУЖАРОВСКА СТВОРИЛА ФОРМУ БЕЗ ФОРМЕ / 463

Аутори

Урош З. Ђурковић¹
Институт за српску културу
Приштина – Лейосавић

ТРОСТРУКИ УКРШТАЈ: ЛАЗА КОСТИЋ, РЕБЕКА ВЕСТ И СТАНИСЛАВ ВИНАВЕР

Пратећи могућа значења начела *укришћаја*, као посебног облика филозофског и научног мишљења, компаративно се сагледавају опуси три аутора: Лазе Костића, Ребеке Вест и Станислава Винавера. Центар њиховог сусрета налази се у путопису Ребеке Вест *Црно јагње и сиви соко*, у којем је описала свој боравак у Југославији 1937. године. Важан сапутник на том путовању био је Станислав Винавер, који својом ерудицијом и харизмом засењује Ребеку Вест, значајно утичући на њену перспективизацију путовања. Будући да је Лаза Костић био један од најважнијих књижевних стваралаца за Винавера, коме је посветио читаву књигу (*Заноси и ѝркоси Лазе Костића*), Костићеве идеје посредно доспевају и до Ребеке Вест.

Кључне речи: укрштај, Станислав Винавер, Лаза Костић, Ребека Вест, *Црно јагње и сиви соко*

„Ангажовано мислити јесте поезија”²
Петер Хандке

Проучавање сусрета две заиста посебне личности не би било необично да не постоји једна нимало занемарљива чињеница – сусрет се није догодио. Прецизније речено, велика је вероватноћа да две личности нису ни знале једна за другу. Штавише, за Лазу Костића, ова могућност може се сасвим одбацити, будући да је преминуо 1910. године, када је Ребека Вест, немајући, по сопственом признању, готово никакво интересовање за домовину и културу прве личности. Ипак, као што то иначе бива када су посредни очекивани сусрети, сплетом животних околности друга личност, тј. Ребека Вест посећује 1936. први пут и 1937. године други пут управо тај, њој непознати простор који је сасвим очарава. Више је разлога за такво осећање, а један свакако лежи у трећој личности, Станиславу Винаверу, који је, као надахнути пратилац и посвећени водич, на узбудљив начин увео другу личност, тј. Ребеку Вест у тај нови свет. И ако бисмо морали да једноставно одговоримо на питање како се остварио споменути сусрет, одговор би био – управо посредством треће личности, Станислава Винавера, као фигуре контакта. Имајући ову везу у виду, предмет нашег интересовања биће динамичан преплет идеја споменутих личности, осведочених у њиховом стваралаштву.

Прва личност је Лаза Костић (1841–1910). Запамћен првенствено као један од најистакнутијих представника романтизма у српској поезији, Лаза Костић био је и врстан полемичар и мислилац, доктор правних наука, драмски писац, есејиста, преводилац, један од утемељивача српске гимнастике (Винавер 2012: 11), новинар, друштвени радник, али и самосвојан теоретичар и историчар науке. Међутим, и да списак садржи још више одредница, он не би могао да у це-

1 uros.durkovic@gmail.com

2 Цитат потиче из Хандкеовог дела *Јуче, на пушту* (Хандке 2007: 21).

лости обухвати стваралачко биће Лазе Костића, које је било толико широко и разноврсно (в. Несторовић и Ломпар, 1999: 11), да се опире свим уопштавањима. Зато је веома важно разумети различита Костићева интересовања из перспективе његових есејистичких и теоријских радова, у којима, некад на скривен, некад на крајње транспарентан начин, увек тријумфује један основни принцип – *начело укрштаја* (в. Костић 1880а: 18).

Уместо коначног и недвосмисленог одређења, значење укрштаја³ флукутира, представљајући уједно и празрок постојања, свеопшти закон природе и посебан облик дијалектичког мишљења (в. Костић 1884а: 13–14 и Костић 1884б: 1). Ипак, важно је истаћи да су домети укрштаја несводљиви на резултате мишљења, већ се обистињују у самом *ходу идеје* у свести. Стога је за Лазу Костића исходите укрштаја процес поимања света, а не било каква његова инструментализација⁴. Повратак укрштају уједно представља и повратак свету, препознавање и подржавање његове праве природе. Међутим, битно је запазити и да су укрштај и *однос*, и то однос који истовремено претходи и следи из односа *симетрије* и *хармоније*, још два кључна појма Костићеве филозофије (Петровић 2005: 146). Управо тај релациони карактер укрштаја, својство *аналогије*, обликује код Лазе Костића друкчију мисаону основу, супротстављену еволуционизму, просветитељским идеалима перманентног прогреса (линеарног историјског времена) (Петровић 2005: 72) и диференцијације дисциплина, која ствара неодговарајућу, парцијалистичку перспективизацију света. Међутим, укрштај има и епистемолошки (Костић 1884б: 9), као и онтолошки утемељујући значај – он је и *иремоси*, односно „празрок свих појава, како физичких тако духовних”, старији и пречи „и од материје и од покрета” (Костић 1884а: 12). Будући да је темељ стварности нематеријалан⁵, а да је његов код спознатљив и свеприсутан, Лаза Костић развија једну холистичку, интегралистичку визуру света, у којој постоји стална динамика препознавања (и преплитања) разнородних појава: „За Костића макро и микрокосмос су једино аналогије, а не одвојене суштине; аналогије су субјект и објекат, као и простор и време.” (Петровић 2005: 68) Стога се Костићева феноменологија (са)знања осликава у сталном самопотврђивању *јединства* различитих облика појавног света, где је „најпростији жџеб и најузвишенија певачка и свирачка армонија у основи једна те иста ствар” (Костић 1880б: 24). И управо фигура песника као „посебног вида човека” омогућава тај укрштај, премошћавање између културе и природе, које доводи до онога што смо некада били и онога што тек треба да постанемо (Јањион 1976: 215).

Дакле, само увиђање укрштаја (који, како Лаза Костић тврди, није његов изум, већ има древно порекло⁶) доводи у питање низ бинарних опозиција које су неодвојиви чинилац модерног светоназора: субјекат–објекат, простор–време, култура–природа, духовно–материјално. И управо због тога, али не само због тога, филозофска мисао Лазе Костића показује своју неочекивану виталност,

3 Сам термин *укрштај* Лаза Костић повезује са Дарвиновим појмом *intercrossing* у природној селекцији (Костић 1884а: 13). Међутим, у Костићевом виђењу, он је редефинисан и односи се и на небиолошке категорије.

4 Попут оне које су приметили Адорно и Хоркхајмер: „Људи желе од природе научити како је треба примијенити да би се владало и њом и људима.” (Адорно и Хоркхајмер 1974: 17)

5 А имагинација има исто онтолошко упориште као и материја: „Фантазија је исто тако реална као каква друга функција човечијег мозга, као ма каква друга појава у природи, као падање кише, као севање муње, као сијање сунца.” (Костић 2015: 140)

6 „Та је мисао стародревна и ми је проналазимо чак у Питагоре, а можда је и од њега дошла од куд из Мисира.” (Костић 1884а: 13)

која успева да древност (Хераклит, Питагора, Емпедокле, Платон) повеже са оним што ће тек уследити у историји филозофије (Бергсон, Башлар, Хајдегер, Латур).

Јасно је, дакле, да је укрштај упризорење контакта, везе, сусрета у истоветности различитих призора света, а да Костићева филозофија „није дискурзивно мудровање или систематисање прикупљене грађе, већ целина склопа живота, нешто што једнако говори из поступака речи и мисли, а највише из њиховог склада” (Петровић 2005: 98). Чак и виђење неких проучавалаца да укрштај заправо представља *обустављену дијалектику* у којој „полови остају у напетом односу, без уједињења у неком трећем елементу” (Гвозден 2013: 22), показује домете дејства овог Костићевог појма, где се самим размишљањем о њему ствара прилика за нови укрштај, будући да је исход укрштаја стално трагање.

Као *фигура коншакта*, Лаза Костић самим својим делом успоставља и освечује ритмове тих живот(отвор)них сусрета – те се може приметити како се његова поезија и филозофски радови узајамно употпуњују⁷. Међутим, осим што су уписани у бит природе⁸, укрштаји су живо присутни и у комуникацији идеја. Споменимо, зато, један пример.

Наша друга личност из увода, Ребека Вест (1892–1983), у свом монументалном путопису о Југославији *Црно јаџње и сиви соко*, на једном месту тврди: „Пејзаж је, заправо, палимпсест” (Вест 2004: 181). Осим што је поређење пејзажа и палимпсеста само по себи интригантно, оно је додатно интерпретативно подстицајно због једног подударана са идејама Лазе Костића. Он исту слику употребљава за описивање народних предања, те су она за њега *живи палимпсести* (Костић 1990: 317), чије слојеве „по највишем налогу, по налогу науке”, треба састругати да би се дошло до *исконског шекста*⁹. Тако је Лази Костићу и Ребеки Вест заједничка потрага за оним што је непатворено, аутентично, изворно. И као што Лаза Костић посредством своје *археологије знања* (Петровић 2005: 53) успева да досегне скривене принципе стварности, Ребека Вест је у сталном дијалогу са пределима кроз које пролази. Њено путовање данас непостојећом земљом било је много више од изузетно осмишљене туристичке туре. Имало је вредност ходочашћа чији је циљ обухватити „земљу у којој је све схватљиво, где је начин живота тако отворен и јасан да уклања сваку недоумицу” (Вест 2004: 11). Путовање које је уједно и ходочашће и „тумарање”¹⁰ постаје монументалан књижевни подухват у коме је ауторка не само живописан хроничар личних збивања већ и

7 „Није, дакле, Костић песник бизарних слика, већ је њихова бизарност знак културног укрштаја у песниковом духу, она је отисак невидљивог рада самог духа, његове заокупљености чудесним кореспонденцијама различитих светова, култура и искустава...” (Несторовић и Ломпар 1999: 19)

8 Штавише – сам укрштај је *уписан* и у наше тело; како кроз чулне органе (око, ухо), преко којих се аналогија обистињује, тако и кроз целокупну анатомију и физиологију – од састава кости и мишића (Костић 1880б: 1–7), до дисања и пробаве, која је сликовито описана као „укрштај хране са телесним справама, са телом” (Костић 1880б: 11).

9 Ова текстурална онтологија Лазе Костића, али и одбацивање раздвојености природе и културе, може имати свог саговорника и у Божидару Кнежевићу, који, осим што је историји науке доделио преимућство у односу на филозофију, у својим *Мислима* овако пише о природи: „Историја човечанства и ума његова јесте синтакса једног истог језика којим је написана цела историја природе. По томе прво треба знати и разумети језик природе, да би се и синтакса тога језика могла написати.” (Кнежевић 1931: 9)

10 Хенри Дејвид Торо у свом чувеном есеју *Ходање* разликује две врсте кретања, у односу на њихове исходе. Прво је ходочашће – поход који се обистињује у свом крајњем одредишту. Друго је тумарање, односно кретање које се обистињује у себи самом. Ребека Вест у свом путовању уједињује обе врсте кретања (Торо 2016: 123–124).

достојан сведок епохалних промена. Тежња за очигледношћу, друкчијем, изворнијем погледу на свет, произлази из атмосфере посусталости Европе. Тако је Ребеки Вест била потребна истовремено реална и имагинарна трајекторија, којом би се могла повратити изгубљена, давнашња мера постојања. Управо из ове тежње произлази један неочекивани укрштај, ироничан по ауторкино путописно биће. Наиме, уместо очекиване, жељене очигледности, сведености и саморазумљивости Југославије, Ребека Вест, сасвим супротно, долази до фундаментално сложених призора, парадокса, у којима ништа није онако како се чини. Стога, њено путовање у целости представља једно велико, преображујуће и поунутрашњено искуство, које се управо обистињује у својој негацији – јер, да би се пут могао овековечити, путник не сме путовати, већ о путу писати. Зато је подухват Ребеке Вест у својој основи прави укрштај – укрштај личног и колективног, искуственог и текстуалног, прошлог и садашњег. Посвећујући велику пажњу историографији и миту, Ребека Вест подједнако пише и о разговорима са својим супругом-сапутником, гастрономији, политици, архитектури, детаљима из свакодневице, али и личним драмама и неретко духовитим анегдотама, у којима су доминантни призори *сусреша*. И управо су сусрети – укрштаји судбина – оно што путовање одређује путовањем. У супротном, не би постојала никаква интеракција којом би се остварио *премост* (искуства) два бића – а физичка промена положаја тела, сходно антиматеријалистичкој етиологији Лазе Костића, није гарант истинском (поготово не преображујућем) путовању. И као што пејзаж може бити палимпсест, тако и изговорене речи могу бити палимпсести (Вест 2004: 709), али и само књижевно дело („палимпсест различитих гледишта“) (Вест 2004: 858). Попут Лазе Костића, ни Ребека Вест не робује заблуди пројектованих коначних истина – већ пригрљује свет у свој својој сложености и противречности. Иза сваког слоја света као метатекстуалног, палимпсестног ткања могућ је још један, нови, дубљи и неоткривен слој, а он се само Костићевим „највишим налогом, налогом науке“ може досећи. И као што у назорима Лазе Костића постоји јасна раздвојеност и чак супарништво науке и технологије¹¹, тако и Ребека Вест прави разлику између технологије као непрестане производње неутаживих потреба и науке, која би у свом идеалном виду требало да оствари сталност и уједини етику и естетику. На тај начин, у самом свом путничком подухвату, утемељеном на мноштву сусрета, демонстрирала је оно што је пре ње Лаза Костић теоријски уобличио. Ипак, поједини сусрети се издвајају.

Упознавши на путовању кроз Црну Гору једну пролазницу која јој је срдечно пришла да изјави како „воли Енглезе јер су добри ратници и воле природу“ (Вест 2004: 758), да би затим поделила са њом своју животну причу, Ребека Вест дошла је до једног битног закључка. Схватила је да та, донедавно непозната особа, жели да прикаже свој живот не као биолошку и чињеничну датост, на начин постојања биљака и животиња, већ јој је била намера да причањем проникне у *тајну процеса*. И управо је у неогонетљивости ове тајне, која, вреди истаћи, није *својство* (материја), већ *начин* постојања (укрштај), Ребека Вест најближа Лази Костићу и његовом основном начелу. О томе сведочи и следећа реченица, која се надовезује на претходна размишљања о науци и технологији: „Знала сам да су уметност и наука инструменти те жеље и то је било једино њихово оправдање, мада сам у

11 „Дешава се, да се какав нов проналазак прими одмах у први мах у целом научном свету, а после неколико месеца изађе на видик, да тај проналазак управо није доказан.“ (Костић 1884а: 11). (О разлици између егзактних наука и теорије које подржава основно начело више у: Костић 1884б: 8–9)

свом западном свету видела уметност срозану на украс и науку проституисану у произвођача ником потребних направа.” (Вест 2004: 759)

Жеља за тајном, која би показала посебност људског бића, жеља је за изналажењем начина – за путовањем, а не одредиштем. И зато Ребека Вест у фигури *пећинског сликара* види претходника свих уметника, а у *номаду* претходника свих научника (Вест 2004: 759). Сходно томе, ако је номад прототип научника, његов састругани палимпсест, истински израз, онда се својим путовањем Ребека Вест управо враћа на ту исконску, изгубљену, (мета)научну позицију. Ону позицију која омогућава холистички поглед на свет.

Будући да је већ из неколико примера јасна сродност идеја Лазе Костића и Ребеке Вест, питање које се само намеће јесте – одакле потиче ова спона. Она, сасвим извесно, долази из макар једног извора. Он се налази у Станиславу Винаверу, трећој личности споменутој у уводу.

Станислав Винавер (1891–1955) једна је од најсвестранијих и најупечатљивијих личности српске културе. Често називан *чудостворцем српског језика*, Винаверове стваралачке улоге се, као код Лазе Костића, шире у бескрај. И као што је Лаза Костић у колективној свести остао забележен првенствено као песник, Станислав Винавер је упамћен као један од најбољих и најпрепознатљивијих пародичара српске књижевности (*Паниолоџија новије српске пеленџирике*). Међутим, иако су његове заслуге на том пољу изузетне, неправедно је према целини Винаверовог опуса свести га искључиво на пародичара. Уместо тога, треба истаћи да је био један од наших најбољих преводаца¹², али и врстан песник и прозни писац, публициста, полемичар, дипломата, путописац, позоришни, музички и књижевни критичар, као и изванредан теоријски дух, префињеног осећаја за нијансе језика.

И као да сâм овај низ није довољан за повезивање са Лазом Костићем, Станислав Винавер му је посветио читаву књигу. *Заноси и њркоси Лазе Костића*, једна је од најважнијих полемичких књига српске књижевности, која се својим обухватом, луцидношћу и жанровском хибридношћу, надовезује управо на чувену *Књигу о Змају* Лазе Костића. У укрштају међусобних читања, остварена је традицијска линија Змај – Лаза Костић – Станислав Винавер, пресудна за поимање идеје модернитета у српској књижевности, односно за њене преображаје. И без дубљег промишљања, прожимање два аутора је очигледно.

Осим ингениозног књижевног опуса, Винавер и Лаза Костић деле исту судбину и по питању занемаривања њиховог филозофског, односно, научног или науком инспирисаног опуса. А о значајном утицају научне мисли на Винавера, сведоче његова интересовања још из студентских дана, где је на Сорбони слушао предавања из математике, физике, али и филозофије и музике (Вест 2004: 42). Отуда не чуди значај и присутност имагинирања науке у Винаверовом делу, која се протеже од прозе *Громобрана свемира*, као укрштаја авангарде и научне фантастике, преко интензивног коришћења научне метафорике у есејима и критикама, све до циклуса песама о роботима, првом делу о овој теми у српској књижевности.¹³

12 Који је преводио канонска дела светске књижевности са најмање четири језика: француског (*Гарганшуа* и *Паниагруел*), енглеског (*Трестрам Шенди*), немачког (*Јади младога Вертера*), чешког (*Доживљаји доброг војника Швејка* у *Првом светском рату*).

13 Постхумно објављено 1958. у часопису *Дело* под насловом „Из циклуса ’Роботи’”. (Винавер 2015: 509–516 и 818).

Такође, попут Лазе Костића, Винаверу су две теме биле посебно важне: народно стваралаштво и имагинирање природе. Усмена књижевност била је за Лазу Костића стална инспирација, али не сама по себи – кроз слој предметности дела – већ као *предање*, израз народног духа, који у себи садржи начело укрштаја, а тиме и етичке и естетске принципе¹⁴. Такво виђење народног стваралаштва има своје последице по одређење уметности и природе, јер се у фолклору као изразу народног духа, крију истоветни *принципи напредовања*, односно *кристализације* по закону укрштаја (Костић 1990: 15). Тако за Лазу Костића уметност јесте у корелацији са природом, али није само њен продужетак, већ једна од њених укрштајних могућности (Костић 1990: 14). Са друге стране, Винавер у „Манифесту експресионистичке школе”, свом програмском тексту, резолутно тврди: „Ми смо ствараоци, као што је и природа” (Винавер 1921: 3). Повезујући творачки принцип природе са стваралачким генијем, Винавер је на трагу аутопоетике Лазе Костића, с којом је у сталном и динамичном дијалогу. Природа и уметност нису одвојени, већ усклађујући ентитети, а човеков стваралачки импулс јесте обистинитељ премоста, пресликавања и укрштаја између њих. Да је једна од његових израза *народна песма*, јасно је и Винаверу:

„Шта је у ствари најбоља народна песма? Она није шибнула спонтано помамним бичем из народне стене. Она је, у ствари, екстракт, есенција, сажим и синтеза онога што се на извештај, посебан начин уопште дати може. Омогућена је читавим напором нагонског одабирања, плод је једне инстинктивне не само талентованости већ дисциплине, запта. Есенција. Челик.” (Винавер 2012б: 190)

Индикативно је да Винавер у наведеном одломку користи атрибуте сродне Костићевом укрштају; „екстракт, есенција, сажим и синтеза” јесу појмови сусрета, у чијем се деловању остварује нешто што превазилази скуп њихових целина. Есенцијалистички карактер народне поезије поручује нам да је она једна од могућих мисаоних путоказа, на основу којих бисмо могли остварити пут ка исконском. Изрази укрштаја су свеприсутни, само је потребно остварити посебну духовну и мисаону дисциплину, осетљиву на њих.

Тако уз све набројане Винаверове стваралачке активности треба навести још једну. Пишући, под Костићевим утицајем, о могућностима укрштаја, Винавер је и сам по себи био особена фигура сусрета. Као водич и сапутник Ребеке Вест на путовању по Југославији, Винавер (у делу назван Константин¹⁵) темељно је обликовао њен поглед на свет. Штавише, без Винавера, дело Ребеке Вест саввим извесно не би било оно што јесте, будући да су њена опажања стално пребојана његовим, што Винавера чини *скривеном ауторском фигуром путописа*.

И као што је путопис као књижевни облик сам по себи укрштај – укрштај људи и предела, историје и савремености, личног и колективног, свог (ја) и туђег (други) – тако је дело Ребеке Вест утемељено на сусрету два ауторска гласа. Први, ауторски, Ребекин глас, налази се на текстуалној површини. Други, скривени, Винаверов глас, фигурира као један од слојева саструганог палимпсеста. Испод

14 Тако ће за Лазу Костића Марко Краљевић бити већи јунак од Ахилеја, а његова мајка, Јевросима, супериорнија у односу на Ахилову мајку, Тетиду: „Та није Тетида богиња! Тетида је обична морска грчка баба, Тетида је пука матора Цинцарка према Јевросими, тој узор-мајци српској, тој небеско-земаљској богињи хришћанске душевности, хришћанског прегора. Јевросими нема пара међу матерама.” (Костић 2015: 185)

15 Интересантно је да се син Станислава Винавера рођен 1930. године звао Константин. Константин Винавер је био наш пијаниста, музиколог и оперски драматург. Уз Константина, са супругом Јелисаветом (Елзом) Винавер, имао је и сина Вука Винавера, историчара.

ова два ауторска гласа, следи сваки следећи слој, понирање у све даљу давнину, која напоследку претиче памћење.

Сведочанство о том, вишепланском карактеру дела Ребеке Вест, налази се на једном сасвим очигледном месту – наслову дела. *Црно јагње и сиви соко*, наизглед непрозиран наслов, надовезује се на природу и традицију, теме драгоцене и Винаверу и Лази Костићу. А одгонетка наслова долази из његовог рашчлањивања. Пишући о косовском завету, у који је упућује управо Станислав Винавер, Ребека Вест на иновативан начин чита кључан мит српске културе. У њеном сагледавању, предели су укрштани са предањем. Тако у „потиштености пејзажа” Косова Ребека Вест препознаје процес дугог трајања, пале цивилизације, у којој мртви нису умрли својим телом, већ је са њима у гроб бачени и сви њихови колективни идеали (Вест 2004: 631). И иако је попут Винавера изразито просрпски и пројугословенски оријентисана, она на сасвим особен начин сагледава косовски мит, не слажући се са Лазаровим одабиром „царства небеског”, јер је тај избор израз важности пораза, а не невиности (Вест 2004: 685). Међутим, и поврх тога, за Ребеку Вест, цео свет јесте огромно Косово (Вест 2004: 686), синегдоха општељудске трагедије, у којој су кључне две фигуре – црно јагње (као потреба за сталном жртвом, потекла из упечатљивог описа убијања јагњета уочи Ђурђевдана) (Вест 2004: 619–620) и сиви соко (из песме „Пропаст царства српскога” у којој доноси стихове са чувеном дилемом) (Вест 2004: 684). Знаковито је да су оба симбола, по којима је путопис насловљен, такође укрштаји – црно јагње потиче из паганског ритуала, док је сиви соко (преображен у Светог Илију) израз витештва и хришћанства. Ипак, и један и други призор, припадају сфери природе, а не културе – јагње и соко јесу могућности егзистенције, обележене својим животним простором: јагње ограниченошћу погледа са тла, соко небеском перспективом. Притом, док је јагње из антропоцентричне визуре створено за жртву, којом би се богови умилостивили и подарили човеку срећу (Вест 2004: 687), тако се соко истиче у својој слободољубивој самосталности и медијалном положају, између оностраног (земаљско) и ононостраног (небеско). Зато има и у упризорењу ових животиња нечег архетипског и несводљивог на анализу – оне, као и остали призори путописа, представљају упутнице ка неким дубљим закономерностима. Југославија је, како Ребека Вест тврди, *јасно ошкривала све скривене ствари*, пружајући симболе за *оно што ум тек треба да уобличи* (Вест 2004: 687) и то искуство постаће њена „вунена нит за излазак из лавиринта” (Вест 2004: 816).

Будући да Винавер тврди како је *стјеиен укршћајности* Лазе Костића „мерило великог књижевног стваралаштва” (Винавер 2012а: 230), индикативно је да је управо укрштај основна стилска одлика дескрипције Ребеке Вест. Упаривањем разнородних појмова постиже се занимљив књижевни ефекат, неретко заснован на укрштају визуелних утисака. Они прате панкализам Лазе Костића: уколико је основа света *лејошпа*, а предуслов света је укрштај – онда је обистињење лепоте света сплет укрштаја. Зато су неки од естетски упечатљивих описа путописа Ребеке Вест: снег на џамији (Вест 2004: 249), брдашца обрасла дрвћем као јежеви уваљани у шећер у праху (Вест 2004: 58), маказе муња (Вест 2004: 312), град као саће (Вест 2004: 163), узане травничке куће које седе љупко као мачке на задњим ногама (Вест 2004: 307), поређење Будве са кинеском кутијом (Вест 2004: 799) и Струге са ољуштеним бадемом (Вест 2004: 553), као и повезивање српског пејзажа са шкотским низијама и Новом Енглеском (Вест 2004: 447).

Такође, за Ребеку Вест, наративно језгро може да буде још неконвенционалније; пишући о једној београдској собарици, односно њеној, „олфакторној

авантури” (Вест 2004: 354), Ребека Вест показује, сродно Винаверовим књижевним експериментима, да се прича може исказати и путем чула мириса. Понекад, попут призора предела, неки људи могу постати полазиште за путовање кроз време, као што у призору једног конобара Ребека Вест препознаје епоху романтизма (Вест 2004: 806). Ипак, треба истаћи да сва споменута поређења не говоре о авангардној природи путописа Ребеке Вест; премда је њен књижевни сензибилитет релативно конзервативан, то није случај са динамичном, меандрирајућом фокализацијом, која показује да се укрштај обистињује самим говором о себи.

Ова, укрштајна моћ чула, комбинаторика утисака, што изазивају *афективно сећање*, може се повезати са Прустом, који се више пута спомиње у делу (Вест 2004: 16 и 503), али и са Анријем Бергсоном, Винаверовим омиљеним професором за кога је тврдио да је више чаробњак него филозоф (Вест 2004: 42) кога се увек радо сећао у тренуцима ганутости (Вест 2004: 317). Није случајно да је Бергсонова мисао снажно утицала на Винавера – она је била довољно резонантна да кроз свој интуиционизам понуди нов приступ стварности, близак Винаверовом знатижељном духу. Зато се, и Винаверовим посредништвом, између споменutih описа путописа и Бергсонове филозофије, може уочити веза. И као што је стална тежња Ребеке Вест пронаћи оно што је истовремено саморазумљиво, а различито од *чулно доспјижно*, тако и Бергсон уочава да „у материји постоји нешто више, али не нешто различито од онога што је тренутно дато”, док „свесно опажање не досеже до целине материје” (Бергсон 2013: 75).

У додиру са оним што је чулима доступно, Ребека Вест превазилази своје перцептивно поље, које представља позорницу историјских, културолошких и метафизичких драма. И та позиција је, вреди истаћи, самосвесна – као у размишљању о шетњи током које град више није само *слика на мрежњачи*, већ пријатељ или непријатељ (Вест 2004: 310). Стога, у извесном смислу, бивање у простору представља упознавање простора на начин постојања особе.

Међутим, Ребека Вест успева да дочара не само саоднос између средине и сопства, већ и организације простора у односу на његов цивилизацијски делокруг. За њу, израз декаденције Југославије јесу неаутентични средњоевропски призори, који угрожавају посебност балканско-словенског духа¹⁶. Они су очити у својеврсном покоравану простора – империјалистичким и апсолутистичким аустријским равним линијама (Вест 2004: 273), насупротив изувјаности улица балканских варошица, у којима није јасно где почиње, а где се завршава урбани пејзаж. Ово је посебно видљиво у опису Битоља, који се назива једним „од најлепших градова на свету” (Вест 2004: 573), представља пример испразности западног урбанизма¹⁷.

Интересантно је да је споменути пример империјализма присутан и у Винаверовој личној, породичној причи, која такође представља пример једног неочекиваног укрштаја. Као Србин јеврејског порекла, Винавер се оженио Немцем Елизабетом-Лизом (девојачко презиме Силекс), која је имала изражена антисловенска и антисемитска осећања. Нетрпељивост између Станислава и Лизе, односно Константина и Герде, како су названи у путопису, била је нескривена. Узрок свих размирица, судећи по делу, потицао је не толико из карактера супружника,

16 „Словени су народ свадљив, храбар, уметнички настројен, и интелектуалан, који дубоко збуњује остале народе.” (Вест 2004: 13)

17 Ребека Вест ће запазити да, иако има 30 хиљада житеља, град и даље изгледа као велика башта, али ће имати и једну духовиту опаску: „а мачке су – што је озбиљан тест цивилизованости – дебеле и нимало плашљиве.” (Вест 2004: 574)

колико из њиховог непомирљиво друкчијег погледа на свет. Ипак, њихови сукоби нису били неплодотворни – из једног је Винавер укратко изложио главне одлике аустријске колонијалне свести. Тако закључује да његова супруга нема никакав осећај за процес – већ само за резултат, али да се никад не бави оним што до резултата доводи (Вест 2004: 574). Њена васиона је, како Винавер тврди, пре свега арбитрарна – став освајача (Вест 2004: 574). Дакле, оно што Лиза представља у потпуној је супротности читавог путничког подухвата Ребеке Вест – она је оличење инструментализованог и инструменталишућег западног субјекта, који своја мерила и вредности жели да наметне као апсолутне, неприкосновене, чиме угрожава богатство других култура и потиरे жељу за споменутом *шајном процеса*. А такав субјекат је, вреди истаћи, производ просветитељства, које, како Адорно и Хоркхајмер истичу, подразумева експертску (дакле, нужно и подморајуће функционалну) диференцијацију знања, култ бројке и квантификације (Хоркхајмер и Адорно 1974: 21) (као средство ефикаснијег управљања светом), али и превласт ефекта над идејом (Исто: 131). Само просветитељство јесте, парадоксално, производња мита о сопственом успеху и непостојању ваљане алтернативе (Исто: 20).

Насупрот споменуте *арбитрарне васионе*, космоса који се своди на узрочно-последични ланац, стоји слика жена у обредном сну, након ђурђевданског жртвовања јагњета, чије је кључно питање – „не само где смо у времену, већ где смо у вечности”¹⁸. Истоветна трагања за свепрожимајућом (вечном) инстанцом, имао је Лаза Костић, који је целим својим деловањем желео да разобличи просветитељске заблуде. Свестан да је рат отац свега (Петровић 2005: 87), одговор проналази у *вечном* тражењу одговора и непристајању на наметнуте моделе мишљења. Отуда је код Лазе Костића ретко слагање са неким аутором, јер, уколико оно постоји, онда се потенцијал укрштаја смањује, а смањивањем укрштаја, иде се насупрот устројству света. Сродно карактеру путописа *Црно јагње и сиви соко*, оно што је једино стварно дејствујуће, представља сам *процес* спознавања света, никад само одредиште. А границе тог процеса јесу границе наше воље да се процес оствари, да се укрштај начини.

Зато Ребека Вест духовито примећује како је Станислав Винавер „истински песник. Зна све о стварима о којима не зна ништа” (Вест 2004: 313). И врло је индикативно да је конституисање Винавера као Константина, књижевног лика, везано за његову непресушну инспирацију светом, изразиту жељу за причом и, још више, за причањем¹⁹, као и то да је изнова био управо представљан као песник, који је, као такав, неретко и препознат у народу²⁰. Само је Винавер, као такав васионски дух, могао да учествује у изградњи једне *параенициклопедије* – каква је путопис Ребеке Вест. А она је, вреди истаћи, исте врсте као радови Лазе Костића – у њима се закључци не диктирају, већ се очекује тајна процеса, премост и кретање идеја. И само песници могу бити аутори таквог, неапсолутизујућег, обухватајућег дела, у коме ће бити места и за трачеве, анегдоте, политику, шпијунажу, историју, књижевност, архитектуру, гастрономију, митологију, моду, јеста-

18 „Ми крешемо наш ум да би се могао уклопити у башту обичног живљења. Из наше свести искључујемо сва стечена знања, јер би нас она одвојила од проблема који морамо решавати ако желимо да наставимо да живимо, а та знања нас могу навести да посумњамо у упутност живљења.” (Вест 2004: 621)

19 „Опијен је оним што му излази из уста, а не оним што у њих улази. Говори без престанка.” (Вест 2004: 41)

20 „Било је очито да воле Константина делом зато што је велики песник, а делом зато што је налик на неко забавно кученце.” (Вест 2004: 240)

ственицу, новинарство, породичне повести, али и технологију. Тако ће једна од многих тема у разговорима Ребеке и Винавера, бити и Винаверова прича о ексцентричном старцу опчињеним технолошким новитетима (Вест 2004: 348), међу којима је било речи не само о грамофонима, сатовима и шиваћим машинама, већ и о роботима и „вештачкој жени” (Вест 2004: 349). На основу технолошких изума, може се написати својеврсна анатомија свакодневице, која показује промене у обликовању својстава перцепције, као и у организацији времена. Штавише, за сваки од споменутих изума, може се рећи да постоје како би уштедели време својим корисницима – грамофон отвара нови простор звучног памћења, аутономан од свог првобитног акустичног извора. Сатови парцелишу време, они су „полуга за производњу времена” чије је искуство „лагано колективно умирање, стално одмицање од почетка, трајање по себи” (*Речник технологије* 1981: 21). А шиваће машине осиромашују човеково искуство плетења, као једног од израза *штајне*, израза укрштаја, о чему је писао и Лаза Костић у „Основном начелу” (Костић 1884б: 28). Пенелопе, како Костић посредно примећује, управо због постојања шиваће машине, данас нису могуће, а са њима се губи и кôд читаве једне митске структуре коју представљају. А о значају тог чина довољно говори „неуморна плетисанка”, као могућност душе, из Костићеве *Међу јавом и мег сном*. Штавише, цинизам историје технологије у извесном смислу угрожава аутономију пеништва, ослабљујући му комуникативне стратегије. Зато технологија, насупрот *иушу* и *иесми*, представља антипалимпсест, гомилање нових слојева, испод којих су скривени трагови минулог трајања.

Убрзани технолошки развој доноси императив уштеде времена, који се преобразава у сопствену супротност. Преплављени удобношћу коју нам технологија нуди, данас живимо у времену свеопште заузетости, где човек не користи технологију, већ технологија човека. Одатле логично произлази спомињање робота и *вештачке жене*, који заправо представљају израз угрожености хуманитета. Човек више није у могућности да одговори на захтеве техносфере, која га незауостављиво интегрише у себе, чинећи га дубоко неслободним. Зато је једини могући наредни корак, човеково стапање са технологијом, у коме ће се сам преобразити у машину. О овој теми су на бриљантан начин писали Драгутин Ј. Илић, у, могуће, првој научнофантастичној драми на свету *После милијон година*, као и Винавер у својој прози и песничком циклусу о роботима. Међутим, за оба аутора, питање робота, ванземаљаца или некаквих других, еволутивно напреднијих организама (духо-свет код Илића), увек је питање не споменутих ентитета, већ хуманитета, онога што је човекова *differentia specifica*, која је угрожена и речима измичућа.

За све три наше личности (Костић, Вест, Винавер) заједнички је одабир немирења са оним што је пројектовани развојни пут човечанства. Све троје знају да таква врста развоја може бити само регресија, угрожавање онога што човека чини човеком. Зато су њихови стваралачки подухвати израз отпора главном, угњетавајућем светскоисторијском току. Њихова порука јесте понуда освешћивања, позив на тајно саговорништво, остварено у врлини укрштаја.

Међутим, укрштај нипошто није синоним за утицај. Утицај је у односу на укрштај другостепени феномен, а заједништво у идејама често зна да се остварује ван његовог домета. Утицај је коначан и у њему су релације јасне – А је утицало на Б. Укрштај, као неочигледна очигледност Ребеке Вест, никад није завршен, већ се изнова умножава у односу на све своје могућности. Тако ни *шроспиритија* из наслова овог рада не би био довољан, јер у путопису Ребеке Вест, постоји уз Винавера, још једна изузетно важна фигура која се такође интензивно бави-

ла Лазом Костићем²¹. То је Аница Савић Ребац. У делу названа Милицом, Аница Савић Ребац не појављује се ни приближно често колико Константин, односно Винавер, међутим, остаје у живом сећању Ребеке Вест као посебно сензитиван и рафиниран, интелектуални дух.

Аници Савић Ребац треба прикључити и једног „госта из будућности”, који је направио путнички подухват умногоне сличан Ребеки Вест. Постоји једна крајње несвакидашња аналогија, између фасцинације Битољем и приказом тела на македонским фрескама које постоји код Ребеке Вест, са оним које постоји код Петера Хандкеа (Хандке 2007: 22–24). Комуницирајући са дугом традицијом *прозе хоудања*, у којој се налазе како Хајдегерове *Шумске стазе*, тако и Зебалдови *Саџурнови прстенови*, Хандке кроз кретање, као „писац са бележницом”, исписује прецизну мисаоно-емоционалну сеизмографију свог приповедног сопства. И док је Ребека Вест писала о крају прве Југославије, Петер Хандке је писао о крају друге Југославије, чиме је затворен круг. Оба аутора, дивили су се овим државама на умору и достојно упризорили њихов крах, представљајући их кроз општечовечанску призму. Борба против симулакрума прикључује Хандкеа нашим фигурама отпора, показујући да немирење свеопштој, наметнутој површности, ипак опстојава. Укрштај је поново пронашао начин да победи време.

Истовремено немирење и (само)потврђивање у свету, на самом крају пута, Ребеку Вест доводи до следећих речи:

„Повратак ми је донео осамљивање. Ништа ме у животу није тако погодило као ово путовање кроз Југославију. Разлог томе била је подударност природних облика и боја западних и јужних делова Југославије са урођеним облицима и бојама моје имгинације.” (Вест 2004: 816)

Премост је извршен, а пејзаж је постао интериоризован, интегрални део бића Ребеке Вест, на исти начин на који је Лаза Костић приметио аналогију између рефлектујућих површина – очију и језера (Костић 1990: 29). Као што очи посматрају језеро, тако језеро узвраћа очима погледом природе (Башлар 1998: 41–42).

Насупрот просветитељском програму рашчаравања света (Хоркхајмер и Адорно 1974: 17), Лаза Костић, Ребека Вест и Станислав Винавер, у троструком, ширећем укрштају, враћају нам свима потребну зачараност.

Литература

- Башлар 1998: Г. Башлар, *Вода и снови*, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Станојевића.
- Бергсон 2013: А. Бергсон, *Материја и памћење*, Београд: Федон.
- Винавер 1921: С. Винавер, *Громобран свемира*, Београд: М. Ј. Стефановић и друг.
- Винавер 2015: С. Винавер, *Евројска ноћ: сабране њесме*, Београд: Службени гласник.
- Винавер 2012а: С. Винавер, *Заноси и њркоси Лазе Костића*, Београд: Службени гласник, Завод за уџбенике.
- Винавер 2012б: С. Винавер, *Језик наш насупроти; Грамајика и надграмајика*, Београд: Службени гласник: Завод за уџбенике.
- Вест 2004: Р. Вест, *Црно јагње и сиви соко: путовање кроз Југославију*, Београд: Моно & Мајана.

21 Вреди споменути у том светлу есеје: „Лаза Костић као тумач поезије Змајево” и „О једној песми Лазе Костића”.

- Гвозден 2013: В. Гвозден, Српска књижевна мисао и „укрштаји” Лазе Костића, у: М. Радловић (ур.), *Српска књижевна кријика и културна полијтика у другој половини XX века*, Београд: Институт за књижевност и уметност: 15–47.
- Јањион 1976: М. Јањион, *Романтизам, револуција, марксизам*, Београд: Нолит.
- Костић 1880а: Л. Костић, Основа лепоте у свету с особитим обзиром на српске народне песме, *Летопис Машице српске*, год. XLIX, књ. 121, 1–44.
- Костић 1880б: Л. Костић, Основа лепоте у свету с особитим обзиром на српске народне песме (наставак), *Летопис Машице српске*, год. XLIX, књ. 123, 1–24.
- Костић 1884а: Л. Костић, Основно начело: критички увод у општу филозофију, у: *Летопис Машице српске*, год. LIII, књ. 138, 1–39.
- Костић 1884б: Л. Костић, Основно начело: критички увод у општу филозофију (свршетак), *Летопис Машице српске*, год. LIII, књ. 139, 1884: 1–53.
- Костић 1990: Л. Костић, *О књижевности и језику*, Нови Сад: Матица српска.
- Костић 2015: Л. Костић, *Укршћај: изабрани радови*, Београд: Службени гласник.
- Кнежевић 1931: Б. Кнежевић, *Мисли*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Несторовић и Ломпар 1999: З. Несторовић и М. Ломпар, Предговор, у: Л. Костић, *Изабране песме*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Петровић 2005: А. Петровић, *Аналогија и ениројија: филозофија природе и хармоније Лазе Костића и Косте Споројановића*, Нови Сад: Матица српска.
- Речник технологије 1981: Аноним, *Речник технологије*, Београд: Видици.
- Торо 2016: Х. Д. Торо, *Излети*, Београд: Neopress.
- Хандке 2007: П. Хандке, *Јуче, на њушу*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Хоркхајмер и Адорно 1974: М. Хоркхајмер и Т. Адорно, *Дијалектика просвјетитељства*, Сарајево: „Веселин Маслеша”.

TRIPLE INTERCROSSING: LAZA KOSTIĆ, REBECCA WEST, AND STANISLAV VINAVER

Summary

Following different aspects of *intercrossing* (ukrštaj) as a philosophical and scientific term, we showed many interconnections between three authors (Laza Kostić, Rebecca West, and Stanislav Vinaver). The core of their connection can be found in West's famous travelogue *Black Lamb and Grey Falcon*, where she wrote about her journey to Yugoslavia in 1937. Her companion on that trip was Stanislav Vinaver, famous Serbian writer, whose influence on West's mindset in the travelogue was profound. Having in mind that Laza Kostić was one of the authors of a greatest impact on Vinaver's work (he even wrote a book about him – *Zanosi i prkosi Laze Kostića*), many Kostić's ideas came indirectly to West through Vinaver.

Keywords: intercrossing (ukrštaj), Rebecca West, Laza Kostić, Stanislav Vinaver, *Black Lamb and Grey Falcon*

Uroš Z Đurković